

LAAT ANDER DIE PRAATWERK DOEN

*Elsje Büchner*¹

Fakulteit Teologie, Universiteit van Pretoria, Suid-Afrika

Abstract

Stories of the calling of female ministers in the Dutch Reformed Church played out over a period of approximately 107 years. The folk mother discourse, which silenced women's voices in public, developed in the Afrikaner community during this period.

It is evident that female ministers in the Dutch Reformed Church have generally not participated actively in the debate on the admission of women to specific offices. Most of the contributors to this study experience some discomfort with matters of gender and feminism. As in the folk mother discourse, they leave the talking to others.

In this article the development of the folk mother discourse is examined and female ministers are asked to examine their experiences in this regard. The central question is: What can the church do to help women take co-responsibility in the gender debate.

1 VROUE AFWESIG IN DEBAT

In die tagtiger- en negentigerjare het vroue toenemend in die openbare sektor begin betrokke raak en die stryd teen diskriminasie teen vroue het amptelike status begin kry. Vroue se stemme het al hoe meer hoorbaar geword in die openbare sektor, maar volgens Denise Ackerman (*Beeld* 1992:11) het dieselfde nie in die godsdienstige wêreld gebeur nie: "Vroue sal aandring op hul regte in die sogenaamde onkerklike wêreld, maar hulle is traag om dit in die godsdienstige wêreld te doen."

In 'n latere gesprek met Bastienne Klein (2004:43) spreek Ackerman haar teleurstelling uit oor jonger vroue se gebrek aan belangstelling in die bemagtiging van vroue. Volgens haar besef jonger vroue nie hoeveel ter wille van hulle bereik is deur die ouer generasie nie. Hulle het ook nog nie genoeg sosiale analise gedoen om te verstaan hoeveel nog moet gebeur voordat ons werklik 'n gelyke gemeenskap sal hê nie.

In 'n kerkhistoriese en prakties-teologiese studie van die toelating van vrouepredikante in die NG Kerk, is dieselfde stilte opmerklik (vgl. Büchner

¹ Hierdie artikel spruit voort uit 'n proefskrif getiteld "Ek het 'n roeping": Vrouepredikante se toelating tot die Nederduitse Gereformeerde Kerk. 'n Kerkhistoriese en Prakties-teologiese studie wat onder leiding van prof J C Müller as promotor en prof P J Strauss as medepromotor aan die Universiteit van Pretoria voltooi is.

2007). Vroueproponente en -predikante se stemme was merkbaar afwesig in die hele debat van meer as 40 jaar oor hulle eie toelating én aanvaarding in die NG Kerk. Hierdie debat het formeel gestrek van 1966 tot 1990. Ná die toelating van vrouepredikante is daar by elke daaropvolgende sinode tot in 2007 op algemene sinodale vlak gesprek gevoer oor gendersake. Dit is opmerklik dat mans én vroue ongemaklikheid met hierdie debat of gesprek oor gendersake beleef.

1.1 Navorsingswaardes

Die navorsingswaardes wat in die sosiaal-konstruksionisme geld, naamlik dat navorsing 'n deelnemende en verhalende proses is, dat die invloed van diskoerse bestudeer word en dat die belangrikheid van taal in ag geneem word, is in die navorsing verreken. Vanuit 'n postfundamentele teologiese posisionering is 'n paar van die bewegings in 'n postfundamentele prakties-teologiese metodologie gebruik om na die beleving van agt vroueproponente en -predikante,² deur die loop van die proses van toelating én daarna, te luister en saam met hulle te interpreteer. Die volgende bewegings is gebruik: Die beskrywing van die verskillende kontekste waarteen die roepingsverhale en loopbane van vrouepredikante afgespeel het; die aanhoor en beskrywing van die kontekstuele ervarings van die betrokke vroue; die interpretasie van en betekenisgewing aan die verhale in samewerking met die vroue wat as medewerkers geag word; en die beskrywing van en refleksie oor die ervaring van God se teenwoordigheid in hulle roepingsverhale en bedieninge as proponente en predikante. Hierdie postfundamentele prakties-teologiese metodologie is inherent narratief van aard en sluit ook nou aan by die denklyne wat in die sosiaal-konstruksionisme geld.

2 DIE STILTE IS OOR 'N LANG TYDPERK GEVESTIG

Die afwesigheid van vroue in die genderdebat is oor 'n baie lang tydperk in veral Afrikanergeleedere gevestig en het gepaardgegaan met die ontwikkeling van die Afrikanervrou se rol as "volksmoeder".

2.1 Die volksmoederdiskoers help om die stilswye van vroue beter te verstaan

In die sosiaal-konstruksionisme word daar op diskoerse gefokus (Demasure & Müller 2006:413). Deur te kyk na watter diskoerse daar oor Afrikanervroue in 'n patriargale samelewing bestaan, kan 'n mens die stilswye van die eerste vrouestudente en vrouepredikante tydens die NG Kerk se besluitnemingsproses beter verstaan.

² Die betrokke vroue en ander persone ter sprake se identiteit word beskerm en daar word in hierdie artikel na hulle verwys as "gespreksgenote" (G1 – G9). Die volgende faktore is in aanmerking geneem by die kies van navorsingsgenote vir hierdie studie: diversiteit, vroue wat wel beroep is en nog steeds proponente is, huwelikstatus, studiejare, verteenwoordigers van al drie die Teologiese Fakulteite van die NG Kerk, kwesbaarheid en 'n bereidheid om aan die navorsing deel te neem. Hierdie is nie 'n kwantitatiewe studie wat poog om verteenwoordigend van alle stemme te wees nie.

In die volksmoederdiskoers het Afrikanervroue se stemme in die openbare arena en ook in die kerk stil geraak. Hierdie diskoers het 'n invloed op die verloop van die debat oor die toelating van vrouepredikante gehad. Aan die een kant het dit saam met 'n teologiese fundering vanuit die kerk 'n bepaalde siening oor vroue se plek in die samelewing bevestig. Hiervolgens is die vrou hoofsaaklik tot die huishoudelike sfeer beperk terwyl sy terselfdertyd as die inherente krag van die volk beskou is. Sy is as't ware gepaai met 'n ereposisie en 'n veredelde uitbeelding van haar rol terwyl dit haar terselfdertyd stemloos gemaak het. Verder het die feit dat vroue hulself in ander vroueruites soos vroue-organisasies en die Vrouediens uitgeleef het, veroorsaak dat hulle vir 'n langer tyd stil tevrede met hulle posisie in die kerk was. Slegs enkele vrouepredikante het stilweg, teen die grein van die diskoers in, daarteen gerebelleer deur teologie te studeer met die hoop dat die kerk iewers 'n plek vir hulle sou hê.

Hierdie diskoers is so diep in die Afrikanersamelewing ingebed dat vroue tot in die 1990's redelik afwesig was in die openbare arena. Afrikanervroue is doodgewoon nie daaraan gewoond om in die openbaar op te staan vir sake nie; hulle is eerder stil doeners. Dit verklaar ook iets van vrouepredikante se ongemak met die feminisme en die feit dat hulle selfs vandag nog sê dat ander eerder die praatwerk moet doen.

2.1.1 Afrikanervroue se rol as volksmoeder ontwikkel

In die eerste paar dekades na afloop van die Anglo-Boereoorlog het daar 'n interessante samevoeging van rolle in die Afrikanervrou plaasgevind, wat haar vir die grootste deel van die twintigste eeu sou tipeer. Hierdie rol kan beskryf word as dié van 'n "volksmoeder" (Maritz 2004:8; Klein 2004:47-48; Kruger 1991:193-197). In hierdie diskoers word die Afrikanervrou beskou as die sagte, versorgende een wat die hoeksteen van die huisgesin en terselfdertyd ook die sentrale en inherente krag van die Afrikanervolk is (Brink 1990: paragraaf 2). Die diskoers van volksmoeder word dus deur gender en etnisiteit gekenmerk (Kruger 1991:193, 198). Alhoewel moederskap in hierdie diskoers vroue van take in die publieke sfeer uitgesluit het, is dit in wat 'n paradoksale skuif genoem kan word, tog openbare betekenis en 'n gemeenskapskarakter gegee (Kruger 1991: 232-233).

Dié roluitbeelding van die Afrikanervrou as volksmoeder is volgens Van der Watt (1996: paragraaf 9) 'n belangrike beginpunt om die afwesigheid van vroue in die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing te verklaar. Daar is byvoorbeeld aan die begin van die twintigste eeu geskryf dat vroue nie in stemreg en die openbare domein hulle krag sou kry nie, maar eerder in die besef en aanvaarding van hulle "roeping als moeder in stil vertrou op God" (Kruger 1991:223). In hierdie diskoers is moederskap beskou as 'n biologiese, religieuse en nasionale roeping (Kruger 1991:238).

Die rol van volksmoeder was aan die een kant manlik gemanipuleer en is verder religieus deur kerke ondersteun, veral in die stryd om die verkryging van stemreg vir vroue (vgl. Maritz 2004:8-14; Landman 1994:109-116; Brink 1990: paragrafe 1-3). So het J D du Toit (Totius) byvoorbeeld 'n kommissie van die GKSA gelei wat hulle sinode in 1920 geadviseer het "om altyd te

protesteer teen Vroue Stemreg op grond van Gods Woord". Hierdie advies is na die parlement deurgestuurd (Landman 1994:109-114).

2.1.1.1 Die diskoers word deur middel van die geskrewe woord versterk

Die diskoers is ook deur middel van die geskrewe woord versterk. In 'n boek soos *Die boervrou, moeder van haar volk* (1918) deur Willem Postma is vroue aangemoedig om eienskappe soos geloof, dapperheid, 'n gees van opoffering, huislikheid en voorbeeldigheid na te volg (Brink 1990: paragraaf 18). Die historikus Eric Stockenström se boek *Die vrou in die geskiedenis van die Hollands-Afrikaanse volk*, wat in 1921 verskyn het, het die historiese agtergrond vir die ideologiese verheerliking van die Afrikanervrou verskaf (Brink 1990: paragraaf 19).

Die eerste Afrikaanse vrouetydskrif het in 1918 verskyn onder redakteurskap van Mabel Malherbe, 'n susterskind van Eugène N Marais. In *Die boerevrou* is sake soos gesondheid, huishoudelike aangeleenthede en kindersorg aangespreek met dien verstande dat as vroue hulle huise op 'n ordentlike wyse sou bestuur, hulle seuns en dogters suksesvol sou wees en dan die land sou kon opbou (Giliomee 2004:327). Die Afrikanervrou se rol as volksmoeder is ook in detail in die godsdienstige rubriek in *Die boerevrou* ondersteun deur artikels wat onder andere deur Postma en prof J A du Plessis geskryf is (Kruger 1991:200).

2.1.1.2 Ander stemme kry nie veel aandag nie

Terwyl hierdie boeke en tydskrif met hulle verheerlikte beeld van die Afrikanervrou verskyn het, het 'n paar vrouestemme daarteen geskop. Marie du Toit, die suster van J D du Toit, het in 1921 'n boek getiteld *Vrou en feminist of iets oor die vrouevraagstuk* gepubliseer. Dit was nogal 'n waaghalsige titel vir hierdie tydperk waarin die beeld van Afrikanervolksmoeder begin blom het (Landman 1994:110). Du Toit was haar tyd ver vooruit. Sy het krities gevra wat die natuurlike leefstyl vir 'n vrou sou wees. Feminisme was vir haar die "handhawing van al 'n vrou haar belange in alle omstandighede, te alle tye" (Du Toit 1921:33). Verder het sy die beperkinge op vroue in terme van hulle kleredrag, die verbod om te stem en die voorgehoue vorms van selfuitdrukking as onnatuurlik beskou (Du Toit 1921:71-81; 107-130). Sy was ook in opstand teen die beeld van vroue as die swakkere en mindere geslag, en die gedurige herinnering aan hulle verantwoordelikhede en die feit dat hulle dit sonder enige klagtes moes verdra omdat dit juis 'n posisie van eer is! (Brink 1990: paragraaf 20). Du Toit (1921:168-174) het ook in haar boek daarop gewys dat Jesus Christus vroue nie beperk het tot 'n streng private lewe nie.

In akademiese kringe is betekenisvolle studies in die dertigerjare onderneem wat in skrilte kontras met die werke van Postma en Stockenström gestaan het. In Hansi Pollak en Erika Theron se studies het die Afrikanervrou nie 'n verheerlikte en veredelde beeld gehad nie. Hulle prentjie van Afrikanervroue was ver verwyderd van die "heroïese en eendimensionele" weergawe van hulle manlike eweknieë (Brink 1990: paragraaf 23-24, 25).

Die verheerlikte beeld sou egter die invloedryker en bemarkbare beeld word. Die minder wetenskaplike werke van Postma en Stockenström is op verskillende maniere gepopulariseer en het 'n groot bydrae gelewer tot die geïdealiseerde beeld van die Afrikanervolksmoeder. Hulle werke het die "bloudruk" verskaf vir die manier waarop Afrikanervroue gemodelleer is (Brink 1990: paragraaf 24-25).

Die uitsluiting van die alternatiewe stemme is 'n klassieke voorbeeld van hoe 'n bepaalde diskoers bevorder word deur sisteme van uitsluiting. Mense kan probeer om 'n diskoers toe te eien deur te luister en te lees, te studeer en aan allerlei gesprekke deel te neem, deur kreatief daarmee om te gaan en selfs kritiese afstand te hou. Sisteme van uitsluiting beteken dat die deelname aan 'n bepaalde diskoers nie vir almal dieselfde is nie. In 'n sisteem van uitsluiting speel die plek waar, die situasie waarin, die inhoud van, die onderwerp waarvoor en die struktuur waarin iets gesê word alles 'n betekenisvolle rol. So het sommige plekke 'n groter gehoor en het sekere momente 'n sterker seggingskrag (Ijsseling 1978:151-153). In hierdie geval het die werke van Postma en Stockenström 'n groter gehoor gehad en so is die beeld van die Afrikanervrou as volksmoeder gepopulariseer.

2.1.1.3 'n Volksmoeder kan nie uit die huis uit wees nie

Binne die volksmoederdiskoers is die nuwe fenomeen van werkende vroue as 'n potensiële sosiale probleem beskou. Die besware het aanvanklik meer gegaan oor die moontlike morele degenerasie, wat veral 'n werklikheid onder jong werkende meisies kon wees omdat hulle alleen in losieshuise in die stad moes bly. Later het die debat ook gehandel oor die praktiese probleme en impak wat dit op 'n huishouding kon hê (Kruger 1991:224-225). Mabel Malherbe het probeer om die volksmoederdiskoers te verbreed deur die realiteit van werkende vroue op die agenda te plaas, maar sy het negatiewe reaksie hierop ontvang. Moederskap is beskou as 'n allesinsluitende rol (Kruger 1991:226-227).

Volgens Kruger (1991:232) het die hele kwessie van werkende vroue spanning in die volksmoederdiskoers teweeg gebring. Die realiteit van werkende vroue is as 'n sosiale probleem beskou en vroue het dit as onversoenbaar met die ideaal van moederskap en vrouwees gesien. Hierdie spanning sou later in die debat oor vrouepredikante sterk figureer.

2.1.1.4 'n Stem in die volk se huishouding

Ironies genoeg het die verkryging van stemreg vroue se politieke stem laat stil word. Die basis waarop Afrikanervroue hulle vir stemreg beywer het, het hulle stem uiteindelik laat stil word en uit die openbare arena laat verdwyn (Vincent 1999: paragraaf 37-38, 44). Dit het die siening versterk dat 'n vrou se plek in die huis is en beslis nie op die kansel nie.

Die wetsontwerp oor vrouestemreg is in 1930 uiteindelik goedgekeur. Afrikanervroue was naïef genoeg om te dink dat hulle hulself langs hulle manlike eweknieë geposisioneer het en Suid-Afrika se toekoms ook in hulle hande gehou het. Hiervan sou egter niks kom nie. Nadat vroue stemreg gekry

het, is die Nasionale Vroueparty gevra om te ontbind. Dit het nie sonder slag of stoot gebeur nie. Van die vroue was bang dat hulle net weer die “houthakkers en waterdraers” van die party sou wees (Maritz 2004:25). Hulle vrese was nie ongegrond nie. Vroue sou uiteindelik van die politieke toneel af verdwyn. Tussen Uniewording in 1910 en 1974 het daar slegs drie vroue in die parlement gedien (Giliomee 2004:328).

2.1.1.5 Vroue-organisasies as vroueruimtes

Vroue het egter vir hulself ander ruimtes geskep waarbinne hulle hulself betekenisvol en afsonderlik van mans kon organiseer (Vincent 1999: paragraaf 43-44). MER het reeds in 1938 die mening gehuldig dat feminisme onder Afrikanervroue gemanifesteer het in hulle betrokkenheid by verskillende welsynsorganisasies in die land. Kruger (1991:233) en Brink (1990: paragraaf 26) is weer van mening dat vroue deur welsyns- en gemeenskapswerk ook moeders van die volk kon word. Hierdie organisasies was as't ware die ruimte waarin hulle iets vir die volk kon doen net soos wat hulle in hul huise dinge vir hulle kinders kon doen. Of Afrikanervroue se breër betrokkenheid in die samelewing as feministies beskou kan word, is sterk te betwyfel, maar dat dit 'n ruimte vir diensbaarheid was, is nie te betwyfel nie. Vroue-organisasies op kulturele, maatskaplike en kerklike terrein sou vir baie lank 'n platform vir vroue skep om hulself uit te leef, 'n verskil in die samelewing te maak en 'n ruimte skep om hulle stem te laat hoor. Voorbeelde van hierdie organisasies is die Suid-Afrikaanse Vrouefederasie (SAVF), die Klerewerkersunie, die Suid-Afrikaanse Landbou-unie, ATKV-DAMES en op kerklike terrein die Vrouesendingbond.

In die sestiger- en sewentigerjare het nuwe vroue-organisasies met 'n ander fokus die lig begin sien. Intellektuele stimulasie en kulturele opbou het nou 'n groter rol begin speel alhoewel die uitlewing van die Christelike geloof by almal óf 'n voorwaarde vir lidmaatskap óf een van die doelwitte was. Voorbeelde van hierdie organisasies is Die Dameskring, Dames Aktueel en Jong Dames Dinamiek. Met die draai van die eeu het hierdie organisasies se grootte en invloed ook merkbaar gekrimp.

2.1.2 Afrikanervroue in 'n patriargale samelewing

Patriargie beskryf die struktuur van 'n samelewing waarin die vader van die familie-eenheid primêr verantwoordelik is vir die welsyn van die familie. Die algemeenste familiebinding in Israel was die patriargale sisteem. In hierdie sisteem is die genealogie deur die vader se lyn bepaal en het die vader oor absolute gesag oor sy vrou en kinders beskik. In sy wese is 'n patriargale familiesisteem dus 'n hiërargiese en outoritêre sisteem (Louw 1989:34). Vroue se woorde, idees en emosies word in so 'n samelewing as tweederangs beskou. Patriargie laat vroue glo dat hulle die behoeftes van mans moet dien en moedig mans aan om dit as vroue se plig te beskou (Horst s.a.: paragraaf 15). Barkhuizen (2004:24-25) het in 'n sosiologiese studie bevind dat godsdienst dikwels gebruik word om 'n patriargale sisteem in stand te hou.

Die Suid-Afrikaanse samelewing kan as 'n patriargale samelewing beskryf word. Die genealogie word deur die vader bepaal. Die man se beroep is tot

onlangs die belangrike en die bepalende in 'n gesin. Die volksmoederdiskoers het dus gemaklik binne die patriargale samelewing gefunksioneer. Die patriargale sisteem is nie altyd noodwendig deur mans afgeforseer nie, maar is wel deur hulle veronderstel en is op 'n subtiele wyse bevestig deur die vrou se unieke rol as tuisteskepper te bevestig, haar vroulikheid te besing, die verskille tussen mans en vroue uit te lig, en die vrou as bewaker van die volk uit te beeld (Maritz 2004:46-64). Die patriargale sisteem is ook deur die kerk in stand gehou met dieselfde tekste wat gebruik is om vroue uit die ampte te hou. Al hierdie tekste is gebruik om die heersende posisie van mans te versterk. Vrouepredikante se pad na toelating tot en aanvaarding in die NG Kerk moet dus ook teen die agtergrond van 'n patriargale samelewing gesien word.

2.2 Nog steeds “vrou en moeder”

Die beeld van die Afrikanervrou as volksmoeder sou vir 'n baie lang tyd deurslaggewend wees. Vroue is op openbare byeenkomste herinner aan hulle Godgegewe plig wat in die huis nagekom moes word. Die bekende skrywer Alba Bouwer het in 1974 tydens 'n toespraak by die Vroueclub van die Parlement gesê: “Ons Boermense glo gelukkig nog aan die huwelik as instelling en aanvaar dat die man die hoof van die gesin moet wees, omdat dit fisiologies, sielkundig, ekonomies en prakties natuurlik is” (soos aangehaal in Maritz 2004:46). Die sogenaamde “natuurlike” rolle van mans en vroue het ook sterk in kerklike argumentasie gefunksioneer wanneer daar oor die toelating van vroue tot die besondere ampte geredeneer is.

2.2.1 Van volksmoeder tot huisvrou

Ekonomiese welvaart onder die Afrikaners het daartoe bygedra om die volksmoederdiskoers in stand te hou (Maritz 2004:56-60). Baie vroue kon dit bekostig om tuis te bly. Die diskoers van volksmoeder is tot in die 1990's as 'n baie sterk beeld onder middelklas-Afrikanervroue beskou alhoewel hulle nie meer so genoem is nie. Die benaming in die volksmond het intussen verander van “volksmoeder” na “huisvrou”³ (Ackerman in 'n onderhoud met Klein 2004:47). In die tagtigerjare is daar egter ook begin om meer krities oor die rol en plek van 'n huisvrou in die samelewing na te dink, in samehang met veranderde gesinsrolle en werkspatrone.

Die hele debat oor en beskouing van die skrifgedeeltes, wat 'n bepalende rol sou speel in die besluit om vroue tot die ampte toe te laat al dan nie, het volgens akademië soos Loraine Maritz en Elaine Botha en die skrywer Alba Bouwer 'n wyer invloed gehad op die samelewing se siening oor die plek van vroue in die algemeen. Hulle is van mening dat die NG Kerk se aanvanklike beleid om vroue nie in “leiersposisies” toe te laat nie en die gepaardgaande prediking oor die onderdanigheid van die vrou aan die man, Afrikaners oor die algemeen gekondisioneer het om te aanvaar dat vroue nie leiding mag neem

³ Nie almal was egter tevrede met die benaming “huisvrou” nie en daar is gepleit dat die woord “tuisteskepper” eerder gebruik moet word (Gerdes 1984:129-131).

nie. Dit verklaar ook vroue se skynbare gebrek aan belangstelling in meer openbare sake en die skerp reaksie wat die woorde vroueregte en feminisme by baie mans én vroue ontlok (Maritz 2004:60-62).

2.3 Vroue betree nuwe terreine

Terwyl die feministiese beweging in die buiteland sterk gegroei het, het die bemagtiging van vroue in Suid-Afrika in die sestigerjare minder sigbaar, minder hoorbaar en met baie minder vasberadenheid as in die res van die wêreld plaasgevind. Die eerste amptelike en openbare erkenning van die behoefte aan vroue in die arbeidsmark het eers in 1970 by die Nasionale Konvensie oor Vrouekrag plaasgevind. Alhoewel die aantal werkende vroue in die sewentigerjare merkbaar toegeneem het, was daar in die samelewing oor die algemeen 'n afwysende en kritiese ingesteldheid jeens getroude werkende vroue wat vir enige ander rede as finansiële nood gewerk het (Gerdes 1984:120-121). Die volksmoederdiskoers het dus nog sterk geleef.

Vanweë die ekonomiese klimaat, vroue se verhoogde akademiese kwalifikasies en die algemene invloed van die feminisme het dit teen 1980 meer aanvaarbaar begin word vir vroue om 'n beroep te beoefen. Sowat 33% vroue was nou voltyds of deelyds in die formele arbeidsmark werksaam (Maritz 2004:58). Die aantal vroue in top- akademiese poste en ander bestuursposisies het ook begin toeneem. Vroue was nie meer beperk tot die sogenaamde meer vroulike professies soos die onderwys en verpleegkunde nie. Hulle het nou baie meer dikwels tot velde soos die geneeskunde, regte, sielkunde en ekonomie toegetree (Gerdes 1984:138).

Teen hierdie agtergrond is dit nie vreemd dat daar 'n groep vroue was wat gehoor gegee het aan hulle roeping en begin het om teologie te studeer nie, selfs al was die kerk se deur nog amptelik toe. Vroue het nuwe beroepsmoontlikhede raakgesien en die teologiese wêreld betree. Hulle het dit doodeenvoudig gedoen en hulle nie veel aan die kerklike debat oor die toelating van vroue tot die ampte gesteur of daaraan probeer deelneem nie.

2.3.1 Feministiese stemme begin hoorbaar word

In die sewentiger- en tagtigerjare het feministiese stemme in die teologiese wêreld in Afrika en Suid-Afrika saggies hoorbaar begin word. Landman (1984:21) is van mening dat deelname aan 'n Christelik feministiese teologie in Afrika meer onder gewone vroue ("lay persons") as professionele vroue plaasgevind het, en dat hierdie vroue meer pragmaties ingestel was en nie soseer daarin belangstel het om teologies daarvoor te besin en te skryf nie. Vroue in Afrika wat hulself teologies geskool het, het ook eerder onderwysers en evangeliste geword omdat baie min kerke in Afrika vroue tot die ampte toegelaat het. Volgens Barr (1988: paragraaf 21) het vroue wat nie legitieme mag (*legitimate power*) in 'n gemeente het nie, 'n ander mag gehad; hy noem dit "mag agter die skerms (*behind the scenes power*).

Teen 1984 was daar slegs 'n paar vroulike teoloë in Suid-Afrika en het die feministiese teologie nie regtig 'n sterk segsvrou gehad nie. Een van die redes

hiervoor was dat daar nie regtig werksgeleenthede vir vroueteoloë was nie omdat die meeste kerke vroue nog nie tot die bediening toegelaat het nie. Die debat het nog gedraai om die toelating van vroue tot die ampte al dan nie (Landman 1984:22-23).

3 ONGEMAKLIK IN EN MET DIE DEBAT

Afrikanervroue was aan die een kant só ferm vasgevang in die patriargale ideologie van die NG Kerk dat hulle nie die beginsel van manlike leierskap bevraagteken het nie (Vincent 1999: paragraaf 1), en aan die ander kant het die volksmoederdiskoers vroue se stemme in openbare ruimtes stil gemaak. Alhoewel Afrikanervroue hulself veral sedert die negentigerjare nie meer as volksmoeders beskou het nie, het die nalatenskap van die diskoers nog by vroue voortgeleef. Dit kan byvoorbeeld gesien word in die belewenis dat hulle hulself nie as waardig ag om 'n openbare stem te hê nie en dat dit nie in NG Kerk-geledere praktyk was om vroue aan kerklike debatte te laat deelneem nie. Totdat die eerste vrou in 1994 bevestig is, was vroue beperk tot die vroueruimte van die Vrouediens. Geen vroue het ook op 'n kommissie gedien wat oor die toelating van vroue 'n aanbeveling aan die Algemene Sinode moes maak nie. Dit wil egter voorkom asof dit vir Afrikanervroue, en by implikasie vrouepredikante in die NG Kerk, gerieflik was dat ander hulle stem laat hoor en die veldtogte namens hulle geloods het.

Ackermann plaas ook 'n ander perspektief daarop:

Vroue wat voel hulle het 'n geestelike roeping, blameer die afwesigheid van vroue in leiersposisies in die godsdienst in Suid-Afrika op mans. Hulle voel die mans bestuur die godsdienstwêreld soos 'n seunsklub (Boys' Club). Aktiewe ontmoediging, saam met die afwesigheid van vroue as rolmodelle, maak die meeste vroue bang om die bestaande magte uit te daag (*Beeld* 1992:11).

Vrouepredikante wat vanaf die laat sewentigs tot in die negentigerjare teologie studeer het, interpreteer hulle eie swygsaamheid op verskillende maniere. Van hierdie redes pas in by die volksmoederdiskoers en ander staan los daarvan. Soms is die diskoers nie deur debat nie, maar deur die teendeel te doen, uitgedaag. Weens 'n gebrek aan ruimte word die verskillende redes slegs kursories uitgewys.

3.1 Geen verset teen die diskoers nie

Anna Linde het in die vroeë twintigerjare van die vorige eeu teologie studeer en kan as 'n baanbreker beskou kan word. 'n Mens sou dink dat die vroue wat die eerste tree geneem het, meer betrokke by die breë kerklike debat sou wees. Dit was egter nie die geval nie. Linde was 'n bevestigde predikant in die Presbiteriaanse Kerk toe sy met ds J F Linde getroud is en haar beroep ter wille van sy bediening prysgegee het. In huldeblyke na Linde se dood word daar gemeld dat sy haar "volle gewig by haar man se kerk en werk" ingegooi het. Verder meld haar seun, dr Hans Linde, dat sy nooit daaraan gedink het dat sy as 'n "geordende" predikant haar werk kon doen nie. Sy woorde "daai tyd was dit nooit, daar is nie eers oor gepraat nie", is betekenisvol. Die

oorgrote meerderheid Afrikanervroue was afwesig in die politieke arena en net so het vroue ook nie in die openbaar aan die kerklike debat probeer deelneem of as kampvegters vir hul saak probeer optree nie. Die volksmoederdiskoers wat vroue se magte tot hulle huise beperk het, was so dominant dat vroue dit nie eens sou waag om hulle openlik daarteen te verset nie. Die stilte van vroue op politieke terrein het ook na die kerk oorgespoel.

Vroue se persoonlike roeping is in 'n tydperk toe die diskoers van volksmoeder prominent was, nie ernstig geag nie. Dit blyk byvoorbeeld uit 'n man se opmerking (hieronder) oor sy vrou se roeping, wat hy meer as 'n belangstelling as 'n roeping beskou het. Die betrokke vrou het reeds in 1944 met haar teologiese studies begin.

G9: Nee kyk, in daai tyd was daar nie eintlik sprake (van haar roeping) nie, dit was maar eintlik my roeping gewees ... Maar daar was nie daai tyd sprake dat iemand geroep kan word nie, 'n vrou altans, vir die bediening nie ...

3.2 Tydmors

Gespreksgenoot 1 het gedurende die 1970's teologie studeer en het dit as tydmors geag om daarvoor te probeer redeneer. Sy het die diskoers stilweg uitgedaag deur doodgewoon teologie te gaan studeer.

G1: ... ek het maar altyd as ek iets in die koerant lees, dit maar uitgehou, maar nie regtig deelgeneem nie. Dit was vir my tydmors. Ek spandeer eerder my tyd aan dit wat ek nou kan doen. As 'n ou nie die lig sien nie, gaan jy nie met redenasies hom die lig laat sien nie ...

3.3 Nie gevra nie

Vroue soos gespreksgenoot 1 sou egter tog graag op 'n manier by die proses van nadenke betrokke wou wees, maar hulle is nie gevra nie. Dit het gespreksgenoot 1 dus aan die ander kant gepla dat mans op so 'n eensydige manier oor vroue kon praat en besluit. Sy het egter gevoel dat die inisiatief van die kerk se kant af moes kom. Soos in die volksmoederdiskoers het vroue nie sommer 'n openbare mening gelug as hulle nie pertinent daarvoor gevra is nie.

G1: Ek dink nie daar is ooit 'n vrou geraadpleeg nie. Daar was baie van die debatte aan die gang en niemand het met my gepraat nie. Prof Heyns het sommer so bietjie, maar nie uit 'n oogpunt van 'jy moet nou 'n inset lewer' nie. Maar niemand het met my enigsins so 'n gesprek gevoer nie ... Ek sou nou nogal wou. As hulle maar net met my gesprek wou voer ...

3.4 Die begeerte het later gegroei

Gespreksgenoot 5 het nie aan die begin van haar studie gedink dat sy in die bediening sou staan nie. Sy het haar studie begin in 'n tydperk toe vroue net

begin het om die breë arbeidsmark te betree. Omdat dit nie deel van haar visie was nie, het sy haar nie regtig aan die kerklike debat gesteur nie. Eers nadat vroue toegelaat is, het haar roeping om predikant te wees in haar begin groei. 'n Oop deur en 'n nuwe era het nuwe moontlikhede vir haar laat oopgaan.

G5: Ons het kennis geneem daarvan. Maar weet jy, ek het op daai stadium, toe ek admissee geswot het en op kweekskool was, het ek nooit voorsien dat ek regtig vir die bediening sal gaan eendag nie ... Maar soos die dinge ontwikkel het deur die jare en soos wat 'n mens self maar jou persoonlikheid ontwikkel en ek dink ook so bietjie jou selfvertroue ontwikkel, het dit vir my ná negentig 'n baie groter realiteit geword. Maar ek was nie een van die vegters vir die amp nie. Daaraan het ek nou nie meegedoen nie. En ek het ... nooit voorsien dat ek eendag in 'n gemeente sal wil staan nie en myself as genoeg bekwaam beskou nie. Dit is iets wat later begin groei het in my.

Die NG Kerk se sinodale kommissies is op daardie stadium uit verteenwoordigers van elke sinodale streek saamgestel en hierdie kommissies moes dan verslae vir die sinode saamstel. Daar was op daardie stadium nie 'n sensitiwiteit om met die persone oor wie besluite geneem is, te praat nie. Die samestelling van die verslae en die interpretasie van die sogenaamde swygtekste kon dalk heel anders daar uitgesien het as vroue by die proses betrek is. 'n Goeie voorbeeld van 'n meer verteenwoordigende en deelnemende proses is die kommissie wat tussen 2004 en 2007 aan die verslag oor homoseksualiteit gewerk het.

3.5 Ag hulself nie waardig om 'n openbare stem te hê nie

Vroue uit 'n ouer generasie was so vasgevang in die nalatenskap van die volksmoederdiskoers dat hulle, ten spyte van die waagmoed wat hulle aan die dag gelê het om teologie te gaan studeer, hulself nie waardig geag het om 'n openbare stem daarvoor te hê nie.

G2: ... ek was te bang dit traumatiseer my te veel ... Ek dink nie ek glo in myself genoeg nie, dat ek namens die vrou kan opstaan nie. Ek is nie regtig daardie voorloper nie. Of om in die koerant te kan inklim nie ... Op die ou einde is dit nie ek nie. So daai pad van veg is nie die pad wat ek wou loop nie. Dit is nie tipies ek nie.

3.6 Gendersake is nie vir almal belangrik nie

Gespreksgenoot 8 wou aanvanklik glad nie met my 'n gesprek voer nie omdat sy nie deel van die groter gendergesprek wil wees nie. Die stilswye van die Afrikanervrou deur die geskiedenis heen het vir haar geen betekenis nie. Sy het egter 'n doelbewuste keuse gemaak om vanuit 'n ander raamwerk oor geslagsgelykheid en gendersake te dink. Sy het haar studie eers in die laat negentigerjare voltooi.

G8: Ek het nog nooit, ... hoekom die gendergoed het my nog nooit aangestaan nie, want ek het die gendergoed nog nooit beleef nie. Nooit. ... Dit is net: Ek was nog nooit bedreig nie en het nog nooit gevoel ek moet myself verdedig nie ... Wou nog nooit deel van die vroue se hele *battle* wees nie ... Want ek kies my perspektief, ek kies hoe ek voel, ek is in beheer van my emosies, ek is verantwoordelik vir my emosies. Ek sal dieselfde goed beleef wat vroue beleef en ek sal dit nie so ervaar of interpreteer nie, want ek kies 'n ander raamwerk. My hart van my teologie is die inklusiwiteit van genade. Die opheffing wat dit doen. En waar dit *whoever* bo is, *cuts to sizes*. *Whoever* onder is, mans en vroue, gays, *strait*, swart, wit, bruin, arm, ryk, gelyk maak. Dit is vir my die Evangelie. Dit is hoe ek dit verstaan.

3.6.1 "Ek celebrate mense en mense se gawes en mense se uniekheid"

Ek het vir gespreksgenoot 8 gevra hoe sy dit reggekry het om só oor gendersake te dink en wat haar teologie hieroor gevorm het.

G8: Ek dink dit is 'n kombinasie van my persoonlikheid en my grootwordstorie en die mense (wat vir) my grondlegging in teologie ... (verantwoordelik was). En om getroud te wees en in 'n huwelik te wees waar daar net geen vorm van enige rol-*issue* is nie. Ons verwerp dit heeltemal, ons rig ons lewens in volgens wie ons is. Ek *celebrate* mense en mense se gawes en mense se uniekheid.

Gendersake funksioneer ook glad nie in gespreksgenoot 3 lewe nie. Dit is bloot nie vir haar belangrik nie.

G3: Ek het nooit *anger* in ons groep ervaar nie. En nou moet ek vir jou bysê. Die hele ding van die *issues* oor vrouens, *feature* nie in my lewe nie. Ek het nie, ek deel nie baie van die *issues* wat vrouens het oor ons vrouens is nie. Dit is net nie vir my 'n *issue* nie.

3.7 Die styl kan vervreem

By een van die teologiese fakulteite was daar 'n groep vroue wat kwaad en opstandig teenoor die kerk was. Hulle het 'n navorsingsgroep oor gendersake gestig. In twee van die onderhoude is hierdie groep vroue uitgesonder. Hierdie gespreksgenote kon nie met die groep se styl identifiseer nie en hulle is ook derhalwe nooit na die groep se byeenkomste uitgenooi nie. Dit blyk ook dat die vroue wat opgestaan het vir die saak van ander vroue, dikwels in die proses seergekry het.

G6: ... ek het net gevoel: ek wil nie nou 'n *show* opsit nie, dan raak ek so en ek wou nie so wees nie. Wat ek gesien het in die reaksie was ... jy weet hulle het sulke vrouegroep gehad en

ek was nooit genooi nie. Want ek was nie, ... ek het nie gestaan vir die goed nie! Ek weet net die styl waarin dit gebeur het, was nie vir my nie. Ek weet nie, vir my het dit nie gehelp nie. Ek het half die gevoel gehad dit het 'n teenreaksie by my na vore gebring. Jy vat my nou terug na goed. Ek was baie sensitief daarvoor dat ek nie so wou wees nie.

Maar daai tyd het ek net die heelyd vir myself gesê: “Dit werk nie, want kyk wat gebeur met hulle. Hulle kry seer.” Ek onthou net die verskriklike seerkry en hartseer en *fight*s en aggressie by hulle. Ek het net die heelyd gedink jy gee jousef nie 'n kans op hierdie manier nie. So of ek die regte, ek dink nie noodwendig dit was die regte *way* nie, maar ek het 'n ander roete gevolg. Dit het my gehelp om bitter vinnig 'n beroep te kry ... En ek dink dit was deel daarvan, want ek het nie, dit was nie my doel nie, maar ek dink nie hulle het my gesien as 'n bedreiging nie ...

In informele gesprekke met manspredikante is dit duidelik dat die styl van bewusmaking 'n groot rol speel. Waar daar 'n aggressiewe en vyandige styl is, werk dit eerder kontraproduktief as wat dit 'n bewuswording kweek. Die prys van rebellie is baie hoog. Baie vroue is bang hulle verloor hulle lewensmaat, huis, werk of posisie in die kerk as hulle teen die sisteem rebelleer (Bons-Storm 1996:135). Elemente hiervan is waar in die genderdebat. Ek het self ervaar hoe dit 'n mens ongewild maak en hoeveel mans en vroue ongemak daarmee ervaar. Mouton (2002a:302) is ook reg as sy sê dat al die debatte nie regtig 'n entoesiasme vir die saak van vroue skep nie.

3.8 'n Nuwe teologie wat vroue onderdanig hou

“Absolute louter snert onder die dekmantel van teologie.” Só het dr Nelus Niemandt sy gevoel oor die gedagte dat vroue volgens die Bybel altyd “onderdanig” aan hul mans moet wees, tydens 'n moderamenvergadering opgesom. 'n Ander predikant het sy bekommernis uitgespreek oor huweliksmateriaal en boeke soos dié van die *Promise Keepers* en die Amerikaanse teoloog Bruce Wilkenson (Jackson 2004:3). Hierdie gesprek was die geboorteplek van die opdrag wat die 2004-Sinode aan die Kommissie vir Geslagsgelykheid en Diversiteit gegee het, naamlik om leiding te gee oor die vraag of die man in die huwelik die hoof van sy vrou behoort te wees.

Die kommissie het twee teoloë gevra om 'n gespreksdokument voor te berei. Drs Stephan Joubert en Lourens Bosman het die dokument voorberei (NG Kerk 2007:136-139). Die verslag het egter op die laaste dag in die afloop van die sinode eers aandag gekry en daar is ongelukkig slegs op 'n terloopse wyse van die dokument kennis geneem sonder enige bespreking. Hiermee het 'n gulde geleentheid om die saak krities onder die aandag van die kerk te bring, verbygegaan.

Daar is tans in die “NG-Kerk 'n diskrepansie tussen die posisie van vroue in die kerklike strukture ('n egalitêre beskouing waar vrouens op elke vlak as gelykes van mans kan funksioneer) en 'n komplementêre teologie van die

huwelik waarin die man as die dominante figuur gesien word. 'n Groot hoeveelheid materiaal oor die huwelik (in die vorm van kursusse, boeke en sprekers) wat tans in die NG Kerk gebruik word, kom uit die VSA en is 'n uitdrukking van die komplementêre beskouing en soms ook die patriargalisme." 'n Voorbeeld van so 'n skrywer is Elizabeth George (NG Kerk 2007:138).

Alhoewel Afrikanervroue se stemme steeds in die politieke arena baie stil is, is daar baie suksesvolle vroue in verskeie sektore van die samelewing. Die vraag kan egter gevra word of vroue die inhoud van die volksmoederdiskoers afgeskud het? Die laaste paar jaar steek 'n nuwe tendens sy kop uit, naamlik om vroue deur middel van 'n fundamentalistiese Skrifbeskouing op "hulle plek" – dit is onderdanig aan die man – te hou. Die volksmoederdiskoers word dus tans op 'n populêre wyse in stand gehou én Bybels gefundeer. 'n Vroue-konferensie wat teen 2007 landswyd deur die NG Gemeente Moreletapark aangebied word, die Esterkonferensie, verkondig hierdie siening sterk.

4 IS DIE STRYD DAN ENIGSINS NODIG?

Ten spyte van hulle eie stilswye dink vroueproponente en -predikante dat dit belangrik is dat daar 'n bewussyn van vrouesake moet wees. Hulle wil deel van 'n gelyke gemeenskap wees sonder om medewerkers daarvan te wees. Hulle weet ook nie of dit al die energie werd is nie.

G3: Ek steur my half nie aan die proses nie. Die feit dat daar iets gebeur is vir my goed. Ek is op 'n manier amper jammer vir die mense wat die baanbrekerswerk moet doen, as gevolg van die *punch* wat hulle moet vat en die amper 'n idee van 'n stigma wat begin kleef aan mense soos, vrouens, jy dalk, wat veg vir die saak van die vrou en as gevolg daarvan baie *rap* moet vat en baie skade moet ly, dink ek ...

Nee, ek dink nie dit moes gelos gewees het nie. Ek voel dalk net nie sterk genoeg daarvoor om deel te wees van die proses nie. Ek is dankbaar daarvoor, as dit nie daarvoor was nie, sou ek in elk geval nie die geleenthede gehad het en erkenning gekry het wat ek nou al het nie. Maar ja-nee, dit is een van daai *fighths* wat ek bly is julle ouens *fight* dit.

Ten spyte van haar ongemak oor vroue wat veg vir gendersake het gespreksgenoot 6 die afgelope paar jaar 'n groter begrip en bewussyn van gendersake verkry.

G6: Daar was tye wat ek nogal skuldig gevoel het. Help ek die vrouesake aan deur nie noodwendig altyd te *fight* vir goeters nie? Ek het op daai stadium nooit die punt gevoel om dit te doen nie. Dit is regtig goed wat in die laaste drie jaar eintlik

nader aan my lyf kom sit het. Dit moet ek nou sê, ek het met 'n redelike naïwiteit in die klas ingestap.

EB: Naïwiteit ten opsigte van?

G6: Van vrouegoeters. Ek het nie 'n saak gehad nie. Ek kom teologie swot. Die Here het my geroep en die kerk het gesê dit is reg en hier kom doen ek die ding! [lag] Daar was nie vir my 'n bewussyn van die goed nie ...

Gespreksgenoot 6 het tog begrip daarvoor dat die vroue wat heel eerste studeer het, 'n moeiliker pad gestap het. Hierdeur toon sy begrip vir die vroue wat die pad moes oopmaak en gee sy erkenning aan 'n vorige generasie wat swaarder as sy gekry het.

G6: Ek kan dink, as jy klaar geswot het, en jou klasmaats word gelegitimeer en maar jy kan nie, ... dan sal ek ook *issues* hê. So ek is heeltemal bewus van die onreg.

4.1 Nie die belangrikste samelewingsvraagstuk in predikante se oë nie

Ware gelykheid tussen mans en vroue is ook nog nie deel van die breë kerklike bewussyn nie. In die jongste Kerkspieël (2006) moes die respondente kies aan watter van die sogenaamde sewe “re-use-” samelewingsvraagstukke hulle die meeste aandag gee. Die groot samelewingsvraagstukke is armoede en werkloosheid, gesinskrisse, misdaad en korrupsie, geweld, HIV/Vigs, rassisme en seksisme. NG gemeentes gee tans die minste aandag aan seksisme. Daar word baie makliker en gemakliker oor sake soos armoede, werkloosheid, gesinskrisse en misdaad gepreek. So het 80 persent van gemeentes oor armoede en werkloosheid gepreek en slegs 14 persent oor seksisme (Bisshoff & Schoeman 2007).

4.2 Speel die spel soos hulle dit wil hê

Gespreksgenoot 7 het ondervind dat sy die teenstand makliker kon hanteer deur die spel volgens ander spelreëls te speel. Die vraag kan egter gevra word of sy nie haar stem in die proses verloor het nie. Volgens haar het sy deur haar stil en voortdurende teenwoordigheid tog uiteindelik reggekry wat sy wou.

G7: Weet jy, ek dink baie keer hierdie ding van, hierdie ervaring van “ek is nie goed genoeg nie”. Ek dink dit is die ding wat ek die meeste vrees ook, of sensitief voor is: Is ek goed genoeg? Ek dink die ander ding wat ek ook begin doen het, ek het dit netnou ook vir jou gesê van my klasmaats, ek het ook in terme van die manne in die kerk, het ek die *game* gespeel soos wat hulle dit wil hê. Met ander woorde, ek sou stil gebly het as hulle praat van die vroue in die amp, sou ek of net gelag het, maar ek sou hulle nooit aangevat het of so iets nie. En ek dink dit het baie gemaak dat wanneer ek moes en nou

nog moet praat, dat ek eerder stilbly as wat ek my mond oopmaak en praat ... Ek dink dit is hoe ek die spel gespeel het en uiteindelik ingekom het. Ek dink ek het dit so gespeel dat ek nooit ooit vir 'n man 'n bedreiging was nie. Ek was altyd daar. Ek dink my teenwoordigheid was irriterend daar, maar ek het nie gesteek of so iets nie.

5 HOE KAN DIE KERK VROUE EN VROUE DIE KERK HELP?

As dit dan tog nodig is om oor gendersake te praat soos gespreksgenoot 3 uitgewys het, is die vraag op watter manier die proses op 'n gemakliker manier kan geskied.

5.1 Skep veilige gespreksruimtes

Gespreksgenoot 6 voel dat vroue tog in 'n veilige ruimte met mekaar oor die klein jakkalsies moet kan praat sonder om 'n groot ophef daarvan te maak. Gespreksgroepe en mentorskapprogramme kan ook hiermee help. Vroue moet geleer word om assertief te wees op so 'n manier dat hulle hulself kan handhaaf sonder om mense in die proses te vervreem en die saak skade te berokken. In Februarie 2008 is so 'n gespreksgeleentheid in Stellenbosch aangebied waartydens vroue in 'n veilige ruimte hulle frustrasies kon deel en mekaar met praktiese raad kon bedien. Dit is nou ook die eerste keer dat daar drie generasies vrouepredikante in die NG Kerk is. Ouer vrouepredikante kan nou as mentors vir jonger vroue begin optree.

5.2 Bevorder leierskap

In die lig van die gesprek oor die profiel van afvaardigings na meerdere vergaderings wat tydens 2004 se Algemene Sinode opgeduik het, is die kwessie van kwotas kort-kort in informele gesprekke geopper. Moes ringe en sinodes nie gedwing word om vroue op breër strukture te verkies nie? Sou dit nie help om leierskap te ontwikkel nie? Daar was eenstemmigheid dat kwotas nie sou help om gesindhede te verander nie. Alhoewel die boodskap voortdurend gekommunikeer word, het geslagsgelykheid en diversiteit nog nie in die geestelikeleierskap-strukture van die NG Kerk neerslag gevind nie (NG Kerk 2007:135-136).

G7: Ek dink nie daar is genoeg vordering nie. Of dit is 'n kwessie van die ratte van die kerk beweeg te stadig? Ek dink byvoorbeeld nog steeds as jy aansoek doen vir 'n pos en hulle sien dit is 'n vrou, dan gooi hulle dit gewoon uit sonder om regtig die meriete van die saak te beoordeel. Ek kyk maar nog steeds, kyk hoe min vrouens is daar op sinodale vlak wat betrokke is. En as 'n mens gaan na gemeentes toe, sal ek vir jou sê, die kerkraadslede wat die beste hulle werk doen, is die vrouens. So ek weet nie. Ek dink dit is nog te min.

Kwotas is nie 'n maklike saak nie. In die politieke bestel van Suid-Afrika is dit algemeen aanvaarbaar, alhoewel nie gewild onder almal nie. Kwotas in kerke is egter 'n vreemde begrip. Dreyer (soos aangehaal in Jackson 1999:11) is

reg as sy sê dat kwotas mense “bewus (kan) maak van ’n saak, maar (dat) dit ook ’n teenreaksie (kan) wek”. ’n Spontane bewuswording en waardering in die kerk van vroue se bydraes op grond van die diepte en kwaliteit daarvan, sou op die lang duur baie beter wees. Die vraag bestaan egter steeds: Hoe kan vroue groei in die bydrae wat hulle lewer en hoe kan mense hierdie bydraes leer waardeer as vroue nie ’n kans gegun word nie?

Die gevaar bestaan dat vroue net om die simboliese waarde en om politiek korrek te wees, in posisies verkies word of byvoorbeeld na konferensies uitgenooi word. Tydens konferensies word vroue dan beperk om oor die oorgebruikte onderwerp “vroue in die kerk” te praat. Volgens Ackerman (soos in gesprek met Klein 2004:49) moet mans in die teologie begin besin oor etiese kwessies wat deur geslagsdiskriminasie veroorsaak word.

Vrouepredikante, maar ook enige vrou wat in ’n leiersposisie in die kerk kom, sal voorberei en in die proses begelei moet word. Vroue behoort van vroeg af betrek te word sodat hulle die kerk kan leer ken ten einde sinvol aan kerklike vergaderings deel te neem.

5.3 Die styl van kerklike vergaderings moet verruim word

Kerklike vergaderings wat slegs op debatte fokus, ontnem mense soms die geleentheid om ’n sinvolle bydrae te lewer. Volgens Marais (2007:41-42) kan daar nie ontken word dat daar ’n rasonale kant aan geloofsonderskeiding is nie, maar dat kerklike vergaderings moet onthou dat dit nie die enigste kant is nie. Sonder om te impliseer dat vroue nie sinvol aan debatte kan deelneem nie, kan vroue tog help om ’n ander styl in kerklike vergaderings te help vestig. Die gebruik van die Marais (2007) se luistersiklus tydens vergaderings kan help om kerklike vergaderings meer kreatief en luisterend te maak. Dit sal die vrouestem ook help ontwikkel en moontlik vergroot.

5.4 Modules in genderstudies tydens teologiese opleiding

Die Universiteit van Stellenbosch gee reeds in ’n spesiale module aandag aan gendersake. Voorstelle dat gendersake deel van die nuwe kurrikulum van die Universiteit van Pretoria moet uitmaak, is deur my aan die kuratorium voorgelê.

G4: Ek dink teologiese fakulteite het ’n plig om samelewings-*issues* deeglik teologies deur te trap. Gender-*issues* is deel hiervan.

In die Protestantse Kerke Nederland (PKN) word vrouestudente vir ’n week lank afsonderlik onderrig in vrouesake en voorberei om moeilike situasies in die kerk te hanteer (Van Doorn 2005). So ’n module sal vrouestudente myns insiens baie kan help, maar gendersake behoort ook vir mans en vroue tesame aangebied te word sodat jonger dominees saam ’n gebalanseerde siening oor geslagsgelykheid en vrouesake in die algemeen die kerk kan indra. As gendersake deel van die kurrikulum word, kan dit ’n groter bewustheid van en gemaklikheid met die saak help kweek.

5.5 Vestig 'n vennootskapsteologie

Toe ek die WBGK se kongres in 2001 in Zambië bygewoon het, het 'n Nigeriese predikant die volgende gesê tydens 'n gesprek oor die posisie van vroue in gereformeerde kerke: "A bird cannot fly with one wing." Sy woord het 'n groot lig vir my laat oopgaan. Vrouesake kan nie die uitsluitlike passie van 'n groep besorgde vroue wees nie. Sterk manstemme is juis nodig om ontslae te raak van die stigma wat aan die saak kleef. Die WBGK het reeds in 1989 in Seoul besluit om 'n vennootskapsbenadering te volg. Hulle het daarna begin om konferensies aan te bied wat deur die Department of Partnership gereël word en waar mans en vroue saam kan praat oor hoe hulle as vennote God, die kerk en die samelewing beter kan dien. Hulle het ook 'n baie goeie publikasie, *Created in God's image: From hierarchy to partnership. A church manual for gender awareness and leadership development* die lig laat sien.

Volgens Landman (2004:8) het vroue eers aan 'n vroueteologie begin werk en die "Bybel begin lees as 'n boek wat genesing vir mans én vroue bring". Daarna is daar begin werk aan 'n vennootskapsteologie wat streef na "sukcesvolle verhoudings tussen mans en vroue op persoonlike vlak, in die werk, en natuurlik in die kerk". Om hierdie vennootskapsteologie in die kerk te vestig, is mede-eienaarskap nodig.

Op gemeentevlak begin gemeentes reeds die dinamika van 'n vennootskap tussen kollegas ervaar.

G4: Ek dink samewerking tussen verskillende geslagte bring 'n normale dinamika, soos in enige werkplek. Kollegas het ook al opgemerk dat hulle voel dit bring 'n stuk balans, perspektief. Ek dink baie van hulle sou lankal vroulike kollegas wou hê.

Om aan die vennootskapsbenadering te begin uitdrukking gee, is die Ad hoc-kommissie se verslag gesamentlik deur ds Elsje Büchner en dr Deon Bester aangebied. Daar is 'n dvd-opname getoon wat die problematiek, persepsies en sensitiwiteit rakende vrouesake op 'n visuele manier uitgebeeld het.

Die kerk moet egter nog 'n ver pad stap om die vennootskapsteologie in gendersake te help vestig.

6 SAMEVATTING EN SLOTOPMERKINGS

Die afwesigheid van vrouestemme in die lang besinning oor die toelating van vroue tot die amp van predikant in die NG Kerk is opmerklik. Die volksmoederdiskoers, wat vir byna 'n eeu lank 'n dominante diskoers in die Afrikanersamelewing was, het vroue se stemme in die openbare arena gedemp en 'n invloed op die debat gehad.

Die NG Kerk moet gelei word tot 'n groter gemaklikheid met en openheid in die debat oor gendersake en vroue moet doelbewus bemagtig word om hulle plek in die plaaslike gemeente én in die breë kerk vol te staan.

WERKE GERAADPLEEG

- Barkhuizen, M 2004. Professional women as victims of emotional abuse within marriage or cohabitating relationships: a victimological study. Unpublished MA dissertation: University of Pretoria: Pretoria.
- Barr, B 1988. *Inclusive language, women's ordination, and another great awakening*, 31 paragraphs. Originally published in: *The Christian Century*, April 13, 366–368. [Available online on 2007-09-29] at <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=347>.
- Beeld* 1992. Vroue maak stem dik in godsdienstwêreld. 17 November, bl. 11.
- Bisschoff, J H & Schoeman, W J 2007. Voordrag gelewer tydens Lentekonferensie van Sentrum vir Bedieningsontwikkeling. Ongepubliseerde data uit opname vir *Kerkspieël 2006*. Pretoria.
- Bons-Storm, R 1996. *The incredible woman: Listening to women's silences in pastoral care and counseling*. Nashville: Abingdon.
- Brink, E 1990. *Man-made women: Gender, class and the ideology of the volksmoeder*. 47 paragraphs. Originally published in: Walker, C (ed), *Women and gender in Southern Africa to 1945*. Cape Town: David Philip. [Available online on 2007-06-28], at <http://www.sahistory.org.za/pages/library-resources/online-books.htm>.
- Büchner, E P 2007. “Ek het 'n roeping”: Vrouepredikante se toelating in die Nederduitse Gereformeerde Kerk. 'n Kerkhistoriese en Prakties-teologiese studie. Ongepubliseerde DD-proefskrif: Universiteit van Pretoria: Pretoria.
- Demasure, K & Müller, J 2006. Perspectives in support of the narrative turn in pastoral care. *Ned Geref Teologiese Tydskrif*, 47(3&4), 410–419.
- Du Toit, M 1921. *Vrou en feminist of iets oor die Vrouevraagstuk*. Bloemfontein: De Nationale Pers.
- Gerdes, L C 1984. The role of women in society: A psychological perspective, in Vorster, W S (ed.), *Sexism and feminism in theological perspective*, 119–144. Pretoria: University of South Africa.
- Gespreksgenoot 1 (aangedui as G1) 2007. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)

- Gespreksgenoot 2 (aangedui as G2) 2007. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Gespreksgenoot 3 (aangedui as G3) 2007. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Gespreksgenoot 5 (aangedui as G5) 2006. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Gespreksgenoot 6 (aangedui as G6) 2006. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Gespreksgenoot 7 (aangedui as G7) 2006. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Gespreksgenoot 8 (aangedui as G8) 2006. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud oor verhaal as vrouepredikant. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Gespreksgenoot 9 (aangedui as G9) 2006. Mondelinge mededeling aan outeur tydens onderhoud. (Elektroniese opname en transkripsie in besit van die outeur.)
- Giliomee, H 2004. *Die Afrikaners: 'n Biografie*. Kaapstad: Tafelberg.
- Horst, E [s.a.] *Patriarchy: An experiential definition*. 16 paragraphs. [Available online on 2007-10-11], at <http://www.csbsju.edu/isti//ISTIAArticles/Patriarchy.html>.
- Ijsseling, S I 1978. 1e druk, 2e oplage. Hermeneutiek en Retoriek, in Kwant, R C & Ijsseling, S I (red.), *Filosofere: Gangbare vorme van wijsgerig denke*, 150–172. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom.
- Jackson, N 1999. Vrouelidmate nie net “koeksister-susters”: Kyk na ons bydrae, vergeet bedienderol. *Beeld*, 8 April, bl 11.
- Jackson, N 2004. NG Kerke versuiker ook hierdie probleem. Mans moet siening afbreek van vroue se onderdanigheid. *Beeld*, 20 Mei, bl 3.
- Klein, B 2004. On becoming and being a woman theologian in South Africa: In conversation with Denise Ackermann. *Journal of Theology for Southern Africa*, 118, 40–52.
- Kruger, L-M 1991. Gender, community and identity: Women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931).

Unpublished dissertation submitted to the Faculty of Social Science, University of Cape Town.

- Landman, C 1984. A profile of feminist theology, in Vorster, W S (ed.), *Sexism and feminism in theological perspective*, 1–35. University of South Africa: Pretoria.
- Landman, C 1994. *The piety of Afrikaans women: Diaries of guilt*. Pretoria: University of South Africa.
- Landman, C 2004. Vroue wil die mans saam met hulle neem. *Die Kerkbode*, 11 Junie, bl 8.
- Louw, D 1989. *Gesinsverryking: Riglyne vir groei en kommunikasie*. Pretoria/Kaapstad: Academica.
- Marais, F 2007. *God praat – leef luisterryk vir vergaderings: Handleiding vir gemeentelidmers op soek na God se agendas vir gemeentes*. Wellington: Bybelkor.
- Maritz, L 2004. Afrikanervroue se politieke betrokkenheid in historiese perspektief met spesiale verwysing na die Women's National Coalition van 1991–1994. Ongepubliseerde DPhil-verhandeling. Universiteit van Stellenbosch: Stellenbosch.
- Mouton, E 2002. Gereformeerde vroue ná 350 jaar: Hervormend, helend, hoopvol? In Coertzen, P (red.), *350 Jaar Gereformerd. 350 years Reformed*, 300–309. Bloemfontein: CLF.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007a. Agenda deel I: Dokumentebundel vir die dertiende Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk 2007b. Agenda deel II: Inligting en werkskema vir die dertiende Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk.
- Van der Watt, L 1996. *The gendered construction of Afrikaner identity in Voortrekker tapestries*. 33 paragraphs. Originally published in: Gabeba, B, Roper, C & Wittenberg, H (eds.), *Inter Action 4*, 74-82. Bellville: UWC Press. [Available online on 2007-06-28], at <<http://www.uwc.ac.za/arts/english/interaction/951vdw.htm>>.
- Vincent, L 1999. *A cake of soap: The volksmoeder ideology and Afrikaner women's campaign for the vote*. 45 paragraphs. Originally published in: *International Journal of African Historical Studies* 32(1), 1–17. [Available online on 2007-06-28], at <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&endb=aphenAN=2934410&site=ehost-live&scope=site>>. Academic Search Premier.